

*Ирена П. Арсић **

Филозофски факултет у Нишу

ОД ОРБИНА ДО СТОЈАНОВИЋА: СЛОВИНСТВО ДУБРОВЧАНА КРОЗ ВЕКОВЕ

Јак осећај словинства у старој дубровачкој култури, исказиван је од њених елитних представника у више периода развоја књижевности Дубровачке Републике. Мада је заједнички преовлађујући осећај припадности јужнословенским народима, сваки од тих периода, словинство је тумачио са значајним смисаоним разликама, што је проучавано у културној и књижевној историографији.

Дубровачки 19. век донео је ново схватање словинства, исказано радовима писца окупљених око часописа „Словинац“, као и у делима значајних Срба католика тога доба, Матије Бана и дум Ивана Стојановића. Овај рад ће анализирати развој значења појма словинство у Дубровнику XIX века.

Кључне речи: Дубровник, словинство, XIX век, „Словинац“, Матија Бан, Иван Стојановић

Мисао „Дубровник је мали град, али је довољан свету“, коју је као мото своје историје Дубровачке Републике поставио сигурно највећи заљубљеник 20. века у Град и његову традицију, историчар и дипломата Лујо Војновић (Војновић, 2006 :5), могли бисмо да прилагодимо за ову прилику у „...али је довољан самом себи“. То је, наиме, истина која се ишчитава из вековне традиције Дубровника – све што је чинио, преко своје властеле и не мање ангажованих грађана, било је са једним циљем – да остане независтан, слободан, свој. И у томе је и тајна његове вековне постојаности – свој и другачији у средини која га окружује.

Међутим, било је етапа у историји Дубровника када су се и највећи његови посвећеници приклањали и указивали на припадност дубровачке традиције другим околним, па и ширим, културама. У питању је било, на дубровачки начин схваћено, припадање старој словенској традицији. Дубровчани су и за то имали свој термин – словинство.

* irena.arsic@filfac.ni.ac.rs

Јаки осећаји словинства у дубровачкој култури исказивани су од њених елитних представника у више периода њеног развоја. Сваки од тих периода словинство је тумачио са значајним смисаоним разликама.

Притом је неспорно да је Дубровник, односно његови хроничари, историчари и писци, био свестан свог словенског порекла, као и чињенице да је не само територију, него и своје становништво допуњавао и обнављао словенским, као и што је било потпуно извесно да су његови литерарни ствараоци били дубоко упућени не само у народно усмено стваралаштво, него су се редовно и радо, уз класичне латинске и нове италијанске узор, нападали на његовим вечно свежим кладенцима.

И поред хуманистичког зова далматинских песника, прво исказивање словенске повезаности у старој дубровачкој литератури се везује тек за сам почетак XVII века и објављивање грандиозног, по значењу, дела бенедиктинца Мавра Орбина *Краљевство Словена* (Орбин, 1968). У литератури је овај текст сматран једним од оних који обележавају епоху, јер је у условима који су били вишеструко погодни, и у самом Дубровнику али и у хришћанском свету уопште, створио атмосферу глорификације света јужних Словена, односно подстицао неразбуђена осећања припадности широј заједници народа (Летић, 1982:63).

На овакву атмосферу одушевљења херојском прошлошћу јужнословенских народа, надовезала се свест о све већој присутности, услед њихове историјске активности, и осталих Словена, пре свега Пољака и Руса. Тако се осећај дубровачког словинства значајно почео везивати и за антимухамеданство, пошто су се моћне словенске државе јављале као исто тако моћни могући непријатељи Турцима (Стипчевић 2004: 15-26).

Ово романтично словинство, које се проширило са јужних, балканских страна и на руске и пољске широке пределе, имало је сасвим конкретне циљеве – подстицање на акцију против оних који су га у савременом свету угрожавали.

Одражен у литератури, у то време самог врха старе дубровачке књижевности, овај „барокни романтизам“ (Летић, 1982 :65), најелитније је исказан у делу највећег дубровачког песника, Џива Гундулића, као и драматичара Џона Палмотића.

Овој етапи следи схватање словинства засновано на реалнијим основама, пошто су некадашње глорификације славне словенске прошлости замењене рационалнијим посматрањем савременог стања у конкретним државама и међу поробљеним народом. Иако то није свет

чија је прошлост изазивала задивљеност, Дубровчани се не одричу словинства, мада са помереним значењем. Насупрот врхунској литератури највећих барокних песника, у овом периоду преовлађују путописне и песничке белешке као врсте извештаја, најчешће практичне намене, о словенским земљама којима се крећу Дубровчани.

Следећа фаза старе дубровачке књижевности, у XVIII веку, представља словинство као свест Дубровчана о себи и о свом пореклу. Наиме, термином словинство се у овом периоду исказује дубровачки патриотизам, тако да се сугерише значај Дубровника у ширим оквирима (Летић, 1982: 67-68). Одакле потиче и култ „словинске дубраве“, који свој адекватан израз добија у раду Игњата Ђурђевића и његових „академика“, чланова ученог друштва. То је подразумевало филолошки рад, ерудитско изучавање прошлости словенских народа и прве расправе о словенском, народном, језику, који се покушавао прогласити службеним. Све је то, коначно, појачавало интересовање за народно стваралаштво.

Дубровачки 19. век био је, према историјским дешавањима, пресудан за Републику: она је, најпре Наполеоновим походом, па затим аустријским окупирањем, престала да постоји. У фактичком смислу Дубровник са околином, вековима држава која је своју самосталност бранила свим својим силама, постаје провинција великог царства. Међутим, и поред такве драстичне промене статуса, за саме Дубровчане, посебно њихову интелектуалну елиту, међу којима је било доста племића, време као да је стало. То је, наравно, био резултат промишљене политике бечког двора, који је настојао да на почетку не прави строге резове, већ је дозвољавао да се сами Дубровчани суочавају са новонасталом ситуацијом.

Баш из тих разлога, Дубровчани су, уз сталне покушаје на пољу дипломатије да врате самосталност, наставили са својим дотадашњим тежњама и у књижевности и у култури уопште. То се односило, као и вековима раније, и на оне који су остали у Граду, али и оне који су своје професионалне активности везали за околне земље и крајеве.

И Матија Бан (1818-1903), који је најпре из Дубровника отишао у Цариград, где се бавио пословима везаним за школство, а затим провео готово шест деценија у Београду, на различитим ангажовањима, али увек „у служби народу“, цео свој животни век био је везан и својим активностима присутан у Дубровнику. Тако је он, са најугледнијим Дубровчанима, Медом Пуцићем и Иваном Аугустом Казначићем, 1849, користећи привремене повољне прилике, засновао алманах „Dubrovnik, cviet narodnog književstva“, чија су се три броја појавила у наредне четири

године. И управо је Бан у том годишњаку објавио серију својих текстова који на посебан начин, у новим временима, осмишљавају појам словинства.

Бан је у овом часопису објавио своје студије *Osnova sveslavjanskog jezika* (Бан, 1851: 131-173) и у два наставка *Zarcalo poviestnice dubrovačke* (Бан, 1849: 121-159; Бан, 1852: 59-76). Оба текста се тичу заједничког језика као и заједничке књижевности, у коју би се слиле књижевности које је Бан сматрао блиским, а првенствено јужних Словена, сем српске и хрватске, и литература Македонаца и Бугара.

Поред тога, Бан осећај словинства знатно проширује, па би му најближе одређење било – панславизам, као идеја о словенском језичком, духовном и националном јединству. Бан је, наиме, добро познавао учење оснивача славистике Јосифа Добровског, као и творца идеје о словенској књижевној узајамности, Јана Колара, а и поборника панславизма Људевита Штура. Такође се лично у Цариграду сусретао са с пољским емигрантима и одушевио плановима кнеза Чарториског о ослобађању и уједињењу Словена на Балкану.

Осећање заједништва са словенским народима Бан је изразио и својим драмским делима са тематиком из шире словенске историје. У питању су драме из пољске, руске и чешке историје: *Ванда, краљица пољска*, *Марта Посадница или Пад Великог Новгорода* и *Јан Хус*.

Ово, и тада, у Бановом кругу, преовлађујуће схватање словинства, разликовало се од тада актуелног илиризма, који је од одређених аутора схватан као јужнословенски изданак панславизма, односно извесна обнова дубровачко-далматинског „словинства“ (Деретић, 1996: 127-141).

Што се тиче дубровачког илиризма, парадоксална је чињеница да је за саме Дубровчане овај покрет био или неприхватљив или, ако су му и припадали, имали су свест о изузетном статусу дубровачке традиције у његовим оквирима, док је по својим последицима, у смислу успостављања веза са прековелебитским Хрватима и, затим, процеса који је кулминирао сврставањем старе дубровачке баштине у корпус хрватске књижевности, био изузетно важан.

Илиризам је у Дубровнику имао својих присталица, мада не бројних. Најзначајнији је био, свакако, дубровачки писац и адвокат Антун Казначић (1784-1874). Схватање илиризма у Дубровнику може се, према томе, посматрати и на примеру дела овог најистакнутијег представника. Огледни пример је његов „Вијенац народне славе“, такође штампан у „Дубровнику цвиету“ (Казначић, 1849: 167-182). Овај песнички венац Дубровчанин је компоновао из пет песама, при чему је свака од њих

посвећена и мотивски готово симболички усмерена ка личностима и догађајима тога периода. Прва песма је посвећена Људевиту Гају, вођи илирског покрета и уреднику „Данице“, и носи наслов *Почашница Госп. Људевиту Гају који је походио Дубровник миесеца липња 1841*. Друга песма је, у виду својеврне равнотеже коју успоставља Казначић, посвећена Божидару Петрановићу, оснивачу „Љубитеља просвешћенија“, односно „Установитељу Сербско-далматинског магазина“, који тада у Дубровнику уређује Ђорђе Николајевић. Средишни део овог песничког венца заузима песма о штампању највећег дела барока на овим просторима, епа *Осман* у Загребу 1844. Остале две песме су такође симетрично постављене: једна је у славу *Сербскоме патријарху Јосифу Рајачићу*, док је друга упућена бану Јосифу Јелачићу.

И само овакав летимичан поглед врло јасно указује на дубровачки илиризам – он је био схватан као српско-хрватски покрет са дубровачком традицијом као везивним ткивом. Казначић је у томе био потпуно јасан. Остали, дубровачки илирци су делили његов став.

Догађају који су следили, потврђују овакво размишљање. Наиме, у следећој фази сужен је у Дубровнику појам словинства на уску повезаност двају народа и њихових култура – Срба и Хрвата.

Осамдесетих година 19. века, проповедање па и практиковање словинства било је концентрисано око часописа који је и носио то име, „Словинац“ (1878-1884), док су његови оснивачи и сарадници називани „словинцима“.

Овај „poslednji, izrazito dubrovački samonikli književno-politički pokret“ (Иванишин, 1962: 173), имао је и политички узрок, у разједињености, на националној основи, која се појавила у дотада заједничкој Народној странци. У складу са тим часопис је свој циљ наводио и у прогласу: „Slovinac držeći se svagda svog programa, traži da na književnom polju združi i pomiri dva plemena, Hrvate i Srbe, koji su se na svoju štetu zavadili i razjedinili...“

Оснивачи „Словинца“ били су Медо Пуцић, Луко Зоре, Перо Будмани, Антун Казначић, Јован Сундечић и Вук Врчевић. Литерарни прилози у „Словинцу“ су били у изразито националном духу, док је и поезија и проза и остали прилози била испуњена епским духом народне песме. Уз велики број објављених народних песама, форма народног десетерца била је уобичајен начин изражавања најзначајнијих „словинаца“, тако да се често њихови стихови ни по мотиву ни по форми нису разликовали од усмених. Утицај је био исти и у прози. Сем објављивања народних приповедака, народним духом били су прожети и

најквалитетнији прозни састави, као што су дела Мата Водопића и Вида Вулетића Вукасовића. Научни прилози су, такође, тематски били везани за проблеме народне поезије, какви су радови о бугарштицама Валтазара Богишића и о Краљевићу Марку Ватрослава Јагића (Иванишин, 1962: 174-176).

То је било изразито дубровачко словинство, које се наслањало на стару дубровачку традицију, а било везано и за актуелни тренутак у Дубровнику. На то указују и бројне дубровачке теме, како оне које су се бавиле прошлошћу, тако и савременим тренутком.

Уредник Зоре, подржаван од оснивача, пропагирао је словинство, схваћено као толерантан однос између Срба и Хрвата, што у национално подељено Дубровнику није било лако, а често је наилазило и на оштре критике, посебно „Католичке Далмације“. Мада је „Словинац“ доносио прилоге и о хрватским писцима, врло често је нападан као просрпски, док му је са друге стране замерана аполитичност.

То све, као и одлазак најзначајнијих сарадника, једних са животне, а других са дубровачке литерарне сцене, довело је до гашења овог часописа.

Појам словинство тада добија и своју последњу спецификацију у 19. веку, изражену најочитије у делу историчара, писца и филозофа, дум Ивана Стојановића (1829-1900), иначе најугледније личности међу Србима католицима Дубровника тога доба. Стојановић у целокупном свом разноврсном делу, али најочитије у својој необичној књизи *Дубровачка књижевност* (Стојановић, 1900) изразито се бави словинством, настојећи да конкретизује његово значење.

Наиме, у поглављу који се тиче утицаја на формирање дубровачке писане традиције, насловљеном „Прилике које дјеловаху на постанак и развитак дубровачке књижевности“, Стојановић наводи основна четири фактора: државну веру старе републике (католичку конфесију), слободу, инсистирајући на посебном схватању овог појма у Дубровнику током векова, „класићизам“, у смислу основа у италијанској, али и грчкој и римској класичној литератури, и словинство. Последње поглавље на више од стотину страна (Стојановић, 1900: 181-284) поставља и разматра словинство у Дубровнику током векова, и то као, како наводи аутор: „Duh slovinski, onaj, velim, duh koji spaja cijelo južno Slavenstvo, biva duh srpsko-hrvatski“ (Стојановић, 1900: 70).

У том смислу, ни Стојановићево схватање словинства се не би разликовало од оног „словинаца“, са којима је и сам објављивао своје

написе у „Словинцу“, да он у даљем конкретизовању не коригује овај свој став.

Аутор утврђује основе словинства у словенском, такозваном дубровачком језику, народној књижевности и утицајима и културним и литерарним, који долазе из дубровачког залеђа. Када конкретно говори о језику као главном оружју књижевности, Стојановић је изричит да дубровачки језик није ни латински, који се вековима службено користио, нити италијански, на којем су, као и на латинском, настајали стихови и дела Дубровчана, већ језик нашки, односно језик српски, надограђиван у дубровачким академијама. Појаву појединих чакавских облика који се појављују код првих дубровачких песника, користећи ауторитете, Миклошића и Решетара, Стојановић објашњава извесном модом тога доба у Далмацији: „Kad bi se sudilo po književnom pisanju prvijeh pjesnika, mogli bi pripadati i plemenu hrvatskomu čakavštine radi, ali i po susjedstvu svud naokolo, i po etnografiji, ne mogu biti drugo nego Srbi“ (Стојановић, 1900: 204). О ретком примеру називања дубровачког језика хрватским, Стојановић изричито пише: „Poznati povjesničar Engel kori Zlatarića što jezik u Dalmaciji zove hrvatskijem, te kaže da je to posve krivo, pošto je taj jezik čisto srpski, a da se ime hrvatsko spominje samo radi toga što je Dalmacija bila neko vrijeme u političkim svezama s Hrvatskom radi Ugarske“ (Стојановић, 1900: 206).

У том смислу Иван Стојановић сматра да је стара дубровачка књижевност „otsijev slovinske književnosti, grčko-latinske i italijanske“ (Стојановић, 1900: 68), односно да је „... i malahni Dubrovnik, primajući k sebi nove Slavene, a od ovijeh nadasve Srbe i prije i poslije bitke na Kosovu – sa naobraženosti latinskom, koju je crpao iz bližnje Italije, sa duhom trgovačkim, postade ognjište razvitka slovinskog naroda...“ (Стојановић, 1900: 4-5)

На тај начин, Иван Стојановић, ауторитет свог времена али и личност чији ставови омогућавају и данашњим истраживачима да откључају прилично херметичку стару дубровачку традицију, појам словинство значајно приближава појму српства.

Са овим ставом дум Ивана Стојановића окончан је 19. век.

Нови, 20. век, са преломним историјским догађајима који су Дубровник сврстали у нову државу, уобличавао је појам дубровачког словинства и надаље, да би га довео до југословенства. За сада довољно је констатовати да је ову сложеницу, по свему судећи, сковао Дубровчанин Матија Бан.

Литература

- Бан, 1849: М. Бан, *Zarcalo poviestnice dubrovačke*, Dubrovnik: *Dubrovnik, cviet narodnog književstva*, I, 121-159.
- Бан, 1851: М. Бан, *Osnova sveslavjanskog jezika*, Zagreb: *Dubrovnik, cviet narodnog književstva*, II, 131-173.
- Бан, 1852: М. Бан, *Zarcalo poviestnice dubrovačke*, Zagreb: *Dubrovnik, cviet narodnog književstva*, III, 59-76.
- Војновић, 2006: *Istorija Dubrovačke Republike* (приредила Ирена Арсић). Beograd: Ars libri
- Деретић, 1996: Ј. Деретић, *Пут српске књижевности*. Београд: Српска књижевна задруга
- Иванишин, 1962: N. Ivanišin, *Časopis „Slovinac“ i slovinstvo u Dubrovniku: Rad JAZU*, XI, 171-245.
- Казначић, 1849: А. Казначић, *Vienac narodne slave*, Dubrovnik: *Dubrovnik, cviet narodnog književstva*, I, 167-182.
- Летић, 1982: В. Летић, *Rodoljublje u dubrovačkoj književnosti*. Sarajevo: Svjetlost
- Орбин, 1968: М. Орбин, *Краљевство Словена*. Београд: Српска књижевна задруга
- Стојановић, 1900: I. Stojanović, *Dubrovačka književnost*. Dubrovnik: Srpska dubrovačka akademska omladina
- Стипчевић, 2004: S. Stipčević, *Dubrovačke studije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
- „Slovinac“, 1878-1884.

Irena P. Arsic

FROM ORBIN UNTIL STOJANOVIC: DUBROVNIAN'S *SLOVINSTVO* THROUGH THE CENTURIES

(Summary)

Sentiment of *Slovinstvo* in old Dubrovnik's culture was expressed by its elite representatives in several periods of The Republic of Ragusa's literature.

19th century Dubrovnik has brought new understanding of *Slovinstvo* shown by authors in journal *Slovinac* as well as in works of Serbs Catholics of this time, especially Matija Ban's and Ivan Stojanovic's. This paper had concluded by analyzing the works of already mentioned writers that the new age in Dubrovnik had brought a narrowing of the concept of *Slovinstvo* and its assimilation with Serbdom.

Key words: Dubrovnik, *Slovinstvo*, 19th century, „Slovinac“, Matija Ban, Ivan Stojanović